

Etnické zloženie a život minorít v Békešskej Čabe

Tünde Tušková, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba;
Katedra slovenského jazyka a literatúry Segedínskej univerzity, Segedín, Maďarsko,
tuskatunde@yahoo.co.uk

Alžbeta Uhrinová- Hornoková, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba,
Maďarsko, uhrinova@index.hu

TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ-HORNOKOVÁ, Alžbeta. Etnické zloženie a život minorít v Békešskej Čabe. In *Človek a spoločnosť* [Individual and Society], 2019, roč. 22, Supplement, s. 137-147. doi: <https://doi.org/10.31577/cas.2019.00.546>

Abstract:

In 2018 Békéscsaba celebrated the 300th anniversary of its re-establishment. The town was re-established in the first half of the 18th century by Slovak settlers, who until the end of the 19th century formed significant majority of the population. Later Békéscsaba gradually turned to a multinational and multicultural settlement, where besides the Hungarians also representatives of other nationalities live. Nowadays the social and cultural activities of the city are developed besides the Hungarians by Roma, Polish, German, Romanian and Slovak inhabitants. Slovaks, who have the richest traditions here, play the most important role in the city's life of all ethnic minorities. The aim of this study is to present the ethnic composition of Békéscsaba, the life of the Slovaks, as well as other nationalities in the city. The sources of the study include previous academic literature and monographies about Békéscsaba, as well as other materials, such as interviews from 2010/2018 and the reports of the minority self-governments. Based on the research findings we can state that Békéscsaba is a multinational and multicultural settlement even nowadays. The linguistic, cultural and economic potential of the ethnic minorities, along with their network, enriches the life of the city. Each ethnic minority considers important the protection and development of their language, the preservation of their traditions, culture and ethnic identity, as well as a peaceful co-habitation with each other and with the Hungarian majority. Majority of the city's inhabitants consider „being different“ a value and an advantage, even if many people in Békéscsaba/Hungary hold the attitude of indifference towards ethnic minorities.

Key words:

Békéscsaba/Békešská Čaba. Ethnic minorities. Germans. Poles. Roma. Romanians. Slovaks.

Úvod

Békešská Čaba oslavovala v roku 2018 300. výročie znovuzaloženia. Mesto kolonizovali v prvej polovici 18. storočia Slováci, ktorí tu tvorili do konca 19. storočia výraznú väčšinu. Neskôr došlo k rýchlemu pomadžarčovaniu mesta, a to dôsledkom prisťahovalectva, zmiešaných manželstiev a postupnej asimilácie. Békešská Čaba patrí v súčasnosti medzi jedno z najdôležitejších sídel v Maďarsku, v ktorom žijú obyvatelia slovenskej národnosti. Slováci sú minoritou, ktorá tu má najbohatšie tradície a v živote župného mesta zohráva najdôležitejšiu úlohu. V súčasnosti sa Békešská Čaba premenila na viacnárodnostné sídlo, v ktorom okrem

Maďarov žijú predstavitelia všetkých, v Maďarsku uznávaných, trinástich národností. Organizovanú verejnú spoločenskú a kultúrnu činnosť vyvíjajú Rómovia, Poliaci, Nemci, Rumuni a Slováci. Cieľom tejto štúdie je predstaviť etnické zloženie a život békešcabianskych Slovákov ako aj ostatných národností.

História vývinu etnickej rôznorodosti

Prvá písomná zmienka o Čabe ako o sídle sa nachádza v pápežskom spise desiatkov z roku 1332. Archeologické nálezy v rámci hraníc mesta však jednoznačne poukazujú na to, že tento priestor bol osídlený dávno pred príchodom Maďarov. Tí sa v priestore Kerešov začali usadzovať koncom 9. storočia. Slováci žijú na území dnešného Maďarska od konca 17. storočia. Hromadné osídľovanie spadá do obdobia po vyhnaní Turkov (1711 – 1740). Slováci z hornouhorských stolíc si tu našli nový domov v nádeji na lepší život a v prísľube praktizovania slobodného vierovyznania. V časoch protitureckých bojov koncom 17. storočia sa aj tento priestor vyľudnil, obyvateľstvo utieklo, vidiek sa premenil na divočinu, sídlo aj župa zanikli. Békešská Čaba sa stala v Békešskej župe prvým Slováckmi osídleným sídlom, ktoré spadalo pod panstvo v Gyule. To sa do roku 1718 pomaly zaplňalo, i napriek stratám, ktoré spôsobila migrácia obyvateľstva. Ako prví sem prišli Slováci z Novohradskej, Zvolenskej a Hontianskej stolice, ako aj z Malohontu. V 18. storočí sa tu usídlili utečenci, celkovo až z 24 hornouhorských stolíc. Na znovuosídľovaní tejto oblasti mali veľký podiel aj tzv. impopulátori. Prvými dobrovoľnými organizátormi príchodu novousadlíkov pred rokom 1720 boli poddaní Duna, Valent a Sekerka. Od roku 1720 sa tejto organizačnej práce z poverenia zemepána Jána Juraja Harruckerna ujal Miklós Thúröczy, ktorý bol hospodárom na jeho majetkoch. Békešskú Čabu osídľovali spočiatku evanjelici a.v., a tak je zrod evanjelickej cirkvi zhodný s dátumom založenia mesta. Za pamätný rok sa všeobecne prijíma rok 1718. Katolíci sa v tomto priestore objavili až o 30 rokov neskôr. Usídľovanie katolíckych Slovákov začalo rokom 1740 a vo väčšom počte prišli katolíci do Čaby medzi rokmi 1746 – 1747 (Haan, 1991; Gomboš, 2008; Kmeť, 2010, 2012)

Po slovenských evanjelikoch a katolíkoch sa v Čabe objavili aj gréckokatolíci byzantského obradu, ktorí sem prišli z Rumunska. Vo väčšom počte prichádzali hlavne po roku 1816, po veľkom hladomore. Väčšia časť z nich rýchlo splynula z tunajším slovenským a neskôr maďarským väčšinovým spoločenstvom. Gréckokatolícka cirkev byzantského obradu v Békešskej Čabe je typickou národnostnou cirkvou. Jej prvými členmi boli grécki obchodníci, o ktorých máme údaje od roku 1769. Neskôr prišli rodiny z juhu – Srbi, Bulhari, a zo severu Rusíni. Väčšinu v cirkvi tvoria aj tak Rumuni, ktorí sem prišli po roku 1800. Najskôr iba ojedinele ako bíteši, neskôr v dôsledku povodní a iných prírodných katastrof, ktoré ich obrali o živobytie. Hromadne sem prichádzali celé rodiny hlavne po období hladomoru v roku 1816. Ich cirkev bola založená v rokoch 1820/1821.

Reformované maďarské obyvateľstvo z okolia Čaby, ktoré sa postupne usídl'ovalo v meste, bolo sprvoti pohltené a asimilované slovenským obyvateľstvom a evanjelicou cirkvou. Po čase, keď jeho počet vzrástol, si v Békešskej Čabe v roku 1907 založili vlastnú cirkev. Békešcabianska reformovaná cirkev je s najväčšou pravdepodobnosťou dedičkou reformovaného spoločenstva, ktoré zaniklo v pôvodnej Čabe v čase bojov koncom 17. a začiatkom 18. storočia. O tejto cirkvi, farároch a cirkevnom živote nemáme dôveryhodné správy. Medzi rokmi 1720 – 1907 reformovaná kresťanská cirkev v Békešskej Čabe neexistovala. V náraste počtu členov reformovanej cirkvi zohrala významnú úlohu povojnová mierová zmluva z Trianonu, po ktorej sa v meste usadili utečenci zo Sedmohradska, severného Zátisia a Banátu.

V 19. storočí sa v meste vytvorila početnejšia, väčšinou nemecky hovoriaca, židovská vrstva obchodníkov a priemyselníkov. Z vrstvy, ktorá zohrávala dovedy v spoločenskom, hospodárskom a kultúrnom živote Békešskej Čaby veľmi dôležitú úlohu, sa po druhej svetovej vojne vrátilo do mesta necelých 20 %. Väčšina z 2000 miestnych Židov, ktorých v roku 1944 naložili do vagónov a odviezli do koncentračného tábora Auschwitz, zahynula v krátkom čase v plynových komorách (Jankovich B., Erdmann eds., 1991).

O ostaných národnostiach žijúcich v meste, medzi inými ani o Poliakoch, nenachádzame v historických štúdiách a monografiách mesta žiadnu zmienku. Aj o Nemcoch a Rómoch máme údaje iba zo sčítania obyvateľstva. Predstavitelia poľskej a rómskej národnosti však disponujú údajmi a poznatkami zo svojej minulosti a Poliaci venovali tejto téme dokonca aj jednu publikáciu pod názvom Márton Havasi: *Lengyel gyökerek, viszonyok és helyzetek Békésben* (Poľské korene v Békéši – stav a vzťahy, b. r.). Prví Poliaci prišli do viacerých sídel Békešskej župy a do Békešskej Čaby v 18. – 19. storočí. V župe aj meste žije niekoľko rodín, ktoré sem utiekli z Poľska počas 2. svetovej vojny. Nasledujúca skupina sa tu usadila v 80. rokoch minulého storočia, v čase politickej a hospodárskej krízy v Poľsku a uzavreli tu zmiešané manželstvá. Rómovia žijú v Békešskej Čabe od 18. storočia. Počiatočné málo početné rómske spoločenstvo, ktoré tvorilo iba 10 – 15 rodín, sa veľmi rýchlo rozrástlo aj vďaka prisťahovalectvu Rómov z okolitých sídel. O Nemcoch máme údaje od polovice 19. storočia. Békešská Čaba sa takýmto spôsobom postupne stala viacnárodnostným sídlom, kde pôsobi viacero cirkví a takou zostáva s istými odchýlkami do dnešných dní.

Znovuzaloženú Čabu premenili Slováci počas jedného storočia na najväčšie dynamicky sa rozvíjajúce sídlo celej župy. Slováci do konca 1. svetovej vojny žili v Karpatskej kotline v jednej krajine. Po rozpade spoločného štátu sa ocitli vo viacerých krajinách a časť z nich sa medziiným stala aj občanmi Maďarska. Počas histórie prešli Slováci viacerými traumami, medzi ktoré patrila popri skrytej alebo otvorenej maďarizácii aj výmena obyvateľstva v rokoch 1946/47. Počas nej opustilo Maďarsko okolo 60 tisíc Slovákov. Podľa niektorých prameňov odišlo z Békešskej Čaby 7 408 osôb, iné pramene uvádzajú až 11 743 osôb, ktoré patrili zväčša medzi najuvedomelejšiu časť tu žijúcej slovenskej národnosti (Kugler, Gombos, 2008).

Etnické a demografické pomery

Prvé sčítanie obyvateľstva v krajine nariadil Jozef II. Dovedy bolo obyvateľstvo spísané iba na základe majetku, daňových súpisov a spísaní boli len dospelí muži. V 18. storočí sa už uskutočnili sčítania, ale presné a odborné sčítanie sa opäť realizovalo až v období absolutizmu. Vykonala ho rakúska vláda v roku 1857. Aj prvé údaje o obyvateľstve Čaby pochádzajú z tohto obdobia (pozri tabuľku 1).

Tabuľka 1: Čabianske údaje zo sčítania obyvateľstva v roku 1857 na základe materinského jazyka

	Maďari	Nemci	Slováci	Rumuni	Rómovia	Židia	celkový počet
počet osôb	4 856	50	20 671	501	201	456	26 705
%	18,50	0,16	77,20	2,07	0,75	1,60	100

Zdroj: CHLEBNICKÝ, Ján (Ed.). *Čabianska čítanka/Csabai olvasókönyv*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 1996, s. 117.)

Podľa údajov zo sčítania ľudu z roku 2011 patrí v krajine k niektorej národnosti 6,5 % obyvateľstva (644 524 obyvateľov). V porovnaní s rokom 2001 (3,2 %; 314 524 obyvateľov) ide o 145,6 % nárast. Vedúci predstavitelia národností, celoštátnych samospráv a civilných

organizácií¹ však nepovažujú tieto údaje za objektívne a prijímajú ich s rezervou. Podľa ich mienky žije v Maďarsku oveľa vyšší počet obyvateľov inej než maďarskej národnosti, ale mnohí sa ku svojej národnosti nehlásia. Deje sa tak z viacerých príčin (trauma z nedávnej minulosti, predsudky, strach, štátna politika, politika susedných štátov atď.), ich rozbor by mohol byť predmetom inej samostatnej práce.

Počet obyvateľov slovenskej národnosti vykazuje medzi rokmi 1980 a 2011 progresívny rast. Pokiaľ v roku 1980 sa k slovenskej národnosti hlásilo 9101 osôb, tak v roku 2001 to bolo 17 693 a v roku 2011 to už bolo 29 647 osôb. Z komplexných údajov sčítania z roku 2011 napriek tomu vyplýva, že celkový počet Slovákov v Maďarsku (35 208 osôb) vykazuje úbytok. V porovnaní s údajmi sčítania z roku 2001 ide o 89,7 % pokles, čo je výsledok ukazovateľov na základe prihlásenia sa k materinskému jazyku a používania jazyka. V roku 2001 bol počet obyvateľov so slovenským materinským jazykom 11 817 osôb, v roku 2011 9 888 osôb; a slovenský jazyk v rodinnom alebo priateľskom kruhu používalo v roku 2001 18 057 osôb, v roku 2011 16 266 osôb. V prípade Slovákov v Maďarsku sa príslušnosť k národnosti nezhoduje s priznaním k materinskému jazyku, vzájomne sa neprekrývajú. Z posledných štyroch sčítaní vyplýva, že pokiaľ sa počet prihlásených k slovenskej národnosti zvyšuje, počet tých, čo uvádzajú slovenčinu ako materinský jazyk, ubúda. Podľa údajov zo sčítania obyvateľstva žilo v Maďarsku v roku 2011 35 641 Rumunov, 315 583 Rómov, 7 001 Poliakov a 185 696 Nemcov. V porovnaní so Slovákami sa počet osôb u niektorých národností oproti predchádzajúcemu sčítaniu zvýšil.

Slováci v Békešskej Čabe si napriek tomu, že sa ich počet v priebehu 300-ročnej existencie drasticky znížil, podobne ako ostatné národnosti, do dnešných dní zachovali svoje duchovné, kultúrne a materiálne dedičstvo, jazyk a tradície (pozri k tomu Kmeť, Tušková, Uhrinová et al., 2018).

O stave národnostného obyvateľstva v meste existuje viacero meraní, ktoré obsahujú množstvo nepresností: sčítanie ľudu (pozri tabuľku 2), odhadované údaje, počet odovzdaných hlasov pri voľbách do národnostných samospráv, počet registrovaných na volebných listinách, ktoré sa robí od roku 2006.

Tabuľka 2: Údaje zo sčítania ľudu v roku 2011 o počte národností v Békešskej Čabe²

Maďari	Rómovia	Poliaci	Nemci	Rumuni	Srbi	Slováci	Ukrajinci	Národnosti spolu	Celkový počet obyvateľov
52 700	441	68	387	396	54	2 513	55	4 021	57 318/ 62 050

Zdroj: 2011. évi Népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok. Szlovák. Ed. Gábor CSORDÁS. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal (Štatistický úrad), 2014, s. 136-147.

Podľa odhadov³ tvoria v súčasnosti z mestského obyvateľstva Békešskej Čaby 1/3 Slováci, ktorí majúci slovenský pôvod aspoň z jednej vetvy po starých rodičoch. Rómov je 2 – 3 tisíc, Rumunov okolo tisíc, Nemcov je viac ako 500 a Poliakov je okolo 100.

¹ Zdôrazňovali to viackrát po vyhodnotení výsledkov *Sčítania ľudu v r.2011* slovné na rôznych podujatiach a písomne v tlači (osobná skúsenosť autoriek príspevku).

² Z tých národností, ktoré nedisponujú vlastnou samosprávou, sú v tabuľke uvedené iba tie, ktorých počet je vyšší ako 50.

³ Údaje poskytli vedúci národnostných samospráv mesta Békešská Čaba.

Národnostné inštitúcie v Békešskej Čabe

Obdobie spoločenských zmien prinieslo veľký obrat aj do života národností. Aktivita národností, ktoré boli pod asimilačným tlakom a pred výmenou jazyka, sa koncom 80. rokov viditeľne zvýšila. Poliáci, Rómovia, Rumuni a Slováci si začali v meste rad radom zakladať svoje civilné organizácie, inštitúcie a neskôr aj samosprávy. Slovenská, rumunská a rómska samospráva funguje od roku 1994, poľská od roku 2002 a od roku 2014 vyvíja činnosť aj nemecká samospráva.

V ďalšej časti práce predstavíme tie inštitúcie: školy, cirkev, kultúrne, vedecké a civilné organizácie, ktoré majú z hľadiska národnostného života rozhodujúcu úlohu.

Školy

Rozhodujúcu úlohu pri zachovaní národnostného povedomia zohrávajú popri rodine pedagógovia a vzdelávacie inštitúcie. Žiaci z národnostného prostredia sa v škole stretávajú s takými formami národného povedomia, ktoré im neskôr v dospelosti pomáhajú v uvedomovaní si svojho postavenia, svojho vzťahu k národnostnej kultúre a jazyku. Nakoľko rodina vo väčšine prípadov už nie je schopná ďalej odovzdávať svojim deťom jazykové a kultúrne dedičstvo, preberá túto úlohu a zodpovednosť škola. V Békešskej Čabe majú národnostnú/jazykovú výučbu, poľská, nemecká, rumunská a slovenská národnosť.

Jednou z najstarších, najvýznamnejšou a najväčšími tradíciami disponujúcou vzdelávacou inštitúciou v meste je Slovenské gymnázium, základná škola, materská škola a kolégium. V oblasti vzdelávania a odovzdávania kultúrneho dedičstva má táto školská inštitúcia celoštátny význam. V roku 2019 oslávi 70. výročie svojho založenia. História slovenského vzdelávania v Maďarsku, a tým aj v Békešskej Čabe, však siaha až do 18. storočia, čiže do čias migrácie. Slovenskí novousadlíci si so sebou priniesli kňaza aj učiteľa a v krátkom čase si postavili školu aj kostol. Prvú evanjelickú školu si Slováci v Čabe vybudovali z blata a prútia hneď po svojom príchode, teda už v roku 1718. Prvá katolícka škola vznikla v roku 1756. Békeščabianska slovenská škola je dvojjazyčná inštitúcia, v ktorej sa humanitné predmety vyučujú v slovenskom jazyku a prírodovedné v maďarskom jazyku. Od roku 2005 je jej prevádzkovateľom Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku. Jedným z ukazovateľov dobrej práce školy je aj úspešnosť ďalšieho štúdia. Z absolventov základnej školy 70 % pokračuje v štúdiu na slovenskom gymnáziu a z maturantov sa viac ako 2/3 dostávajú na vybrané vysoké školy a univerzity v Maďarsku, resp. na Slovensku.

Od svojho vzniku venuje inštitúcia zvýšenú pozornosť popri osvojovaní si slovenského jazyka udržiavaniu a rozvoju národných tradícií a slovenskej kultúry. V škole sú/boli krúžky – divadelný, ľudového umenia, tanečný, mandolínový, gitarový atď. Pravidelne sú organizované výlety a pobyty v rôznych táboroch na Slovensku, kde si deti môžu v živom slovenskom jazykovom prostredí overiť a zdokonaľiť svoje jazykové znalosti, získať novú, modernú slovnú zásobu a popritom spoznávať prírodné krásy Slovenska a jeho kultúrne pamiatky.

Od roku 1989 pracujú v škole hosťujúci učitelia zo Slovenska. Mnohí pedagógovia sú autormi učebníc. Úspešná je aj vydavateľská činnosť inštitúcie, popri ročenke školy vydala viacero publikácií. Pedagógovia školy založili odborný metodický časopis *Slovenčinár*, ktorý je jedinou odbornou publikáciou v slovenskom jazyku vydávanou mimo územia Slovenska a ktorý v súčasnosti nadobudol medzinárodný, dolnozemskej charakter. (Lásik, 2009)

S výučbou slovenského jazyka a predškolskou národnostnou výchovou sa v Békešskej Čabe okrem slovenskej školy stretáme ešte na jednej základnej škole a v troch materských školách. Okrem osvojovania si základov slovenského jazyka sa v nich deti zoznamujú aj so slovenskou kultúrou a tradíciami. Od roku 1993 sa mohli študenti na békeščabianskej vysokej škole hlásiť aj na samostatný odbor štúdia slovenský národnostný učiteľ pre prvý stupeň, na slovenčinu sa

mohli do roku 2003 prihlásiť aj študenti iných odborov. Táto možnosť štúdia slovenčiny v dôsledku integračných procesov v systéme vysokých škôl v Békešskej Čabe v roku 2003 zanikla. V meste sú populárne rôzne slovenské jazykové kurzy.

Rumunská škola v Békešskej Čabe neexistuje. Podľa Rumunov na vznik takejto školy v meste neboli požiadavky, a tak nebol ani dôvod na jej založenie. Centrom Rumunov v Maďarsku je totiž neďaleká Gyula, vzdialená od Békešskej Čaby necelých 20 km, kde existuje rumunská základná škola i gymnázium. Deti z Békešskej Čaby však navštevujú túto školu len ojedinele. V 30. rokoch 19. storočia mali Rumuni pri gréckokatolíckej cirkvi jednotriedku, v ktorej bol vyučovacím jazykom rumunský a maďarský jazyk. Donedávna si mohli študenti v Békešskej Čabe osvojiť rumunský jazyk fakultatívnou formou iba na jednej strednej odbornej škole. Túto možnosť využívali v prvom rade budúci colníci, pohraničníari a strážcovia verejného poriadku. Vďaka blízkosti Rumunska, dynamickému rastu rumunsko-maďarských obchodných vzťahov a cezhraničnej hospodárskej spolupráce sa rumunský jazyk vyučuje v meste aj na niektorých jazykových školách.

Výučba poľského jazyka a národopisu sa v Békešskej Čabe začala v roku 1997. Medzi rokmi 2004 – 2014 vyvíjala v meste činnosť aj poľská jazyková škola. Žiaci mali týždenne 4 hodiny, dostávali známky aj vysvedčenie a mohli z poľského jazyka aj maturovať. Ročne ju navštevovalo okolo 15 – 20 študentov. Niektorí z nich pokračovali v štúdiu poľštiny na vysokých školách.

Rómskej samospráve sa do dnešných dní nepodarilo v Békešskej Čabe zaviesť výučbu rómskeho jazyka ani na jednej škole. Na jeho zavedenie neboli podľa vedúcich predstaviteľov rómskej samosprávy pripravení ani prevádzkovatelia, ani školy v meste. V záujme zachovania rómskeho jazyka a kultúry organizuje menšinová samospráva v Békešskej Čabe pre rómske deti pravidelné bezplatné letné tábory. V roku 1993 založila samospráva nadáciu s cieľom pomáhať rómskym deťom v štúdiu a v integrácii do spoločnosti. „*Nadácia pre cigánčence*“ materiálne podporuje v štúdiu žiakov základných a stredných škôl, ako aj vysokoškolákov rómskeho pôvodu. O rómske jazykové kurzy je v meste oddávna záujem v prvom rade pre získanie jazykovej skúšky potrebnej na získanie vysokoškolského diplomu.

Nemecká samospráva považuje podporu výučby nemeckého jazyka za veľmi dôležitú. Záujemcovia o nemecký jazyk si ho môžu osvojiť v rade základných a stredných škôl pôsobiacich v meste, ako aj vo viacerých jazykových kurzoch.

Cirkev

Úloha cirkvi v zachovaní jazyka a národnej príslušnosti je nespochybniteľná. V Békešskej Čabe sa podarilo do dnešných dní udržať niekoľko prvkov národnej cirkevnej kultúry. Popri maďarských bohoslužbách existujú pravidelné slovenské bohoslužby, ako aj omše v rumunskom jazyku. Evanjelické cirkevné spoločenstvo zabezpečuje pre veriacich slovenský cirkevný život od svojho založenia v rokoch 1717/18. Počet bohoslužieb, ktoré sa takmer sto rokov vykonávali výlučne v slovenskom jazyku, sa postupne znižuje. V súčasnosti sa v Békešskej Čabe konajú slovenské bohoslužby vo Veľkom, príp. Malom evanjelickom kostole každú nedeľu a vo sviatočných dňoch, kým v pondelok bývajú pobožnosti v malej cirkevnej miestnosti. Cirkevná obec mimo centra mesta – vo Viniciach (v Jamine), tiež zabezpečuje nedeľné slovenské bohoslužby, no veriaci uprednostňujú radšej Večeru Pánovu. Na bohoslužbách aj Večeri sa však zúčastňuje čím ďalej tým menej ľudí. Donedávna sa aj v katolíckom kostole každú poslednú nedeľu v mesiaci konali sväté omše v slovenskom jazyku. Príležitostne sa tu konali pre veriacich sväté omše aj v poľskom jazyku. Rumunskú

gréckokatolícku cirkev byzantského obradu založili v roku 1820/21. Kostol, ktorý bol postavený v roku 1837, bol obnovený v polovici 90. rokov minulého storočia aj s výdatnou pomocou békeščabianskeho spolku Rumunov. V roku 1995 bol znovu vysvätený a od tých čias sa v ňom konajú každú nedeľu sväté omše v rumunskom jazyku, na ktorých sa zúčastňuje približne 50 – 60 ľudí. Pri sviatočných príležitostiach je tento počet ešte vyšší.

Nové inštitúcie

Prvoradú úlohu v zachovávaní a rozvoji národnej kultúry majú klasické, tradičné národnostné inštitúcie, ako škola, cirkev a rodina. Napriek tomu, že ich úloha je nenahraditeľná, národné spoločenstvo potrebuje aj ďalšie iné inštitúcie, ktoré ich vplyv posilňujú z viacerých strán.

Slovenská národnosť má v Békešskej Čabe vybudovanú celú sieť takýchto inštitúcií. Mnohé z tých, ktoré pôsobia v meste, majú celoštátny význam (Divičanová, 2004, s. 21-31). Okrem spomínaného gymnázia pôsobí pri Celoštátnej slovenskej samospráve v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe Slovenské pedagogické metodické centrum a z iniciatívy občanov mesta aj Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku. V Békešskej Čabe má sídlo i Organizácia slovenskej mládeže v Maďarsku. Slovenská samospráva prebrala ako jedna z prvých prevádzku a starostlivosť o Slovenský oblastný/pamätný dom. V roku 1990 bola založená Čabianska organizácia Slovákov, ktorá má vyše dvesto členov. V roku 1996 bol odovzdaný Dom slovenskej kultúry. Od roku 1991 sa znovu vydáva *Čabiansky kalendár* (Tušková, 2012) a od roku 1998 aj slovenské noviny *Čabän* (dlho ako mesačník, v súčasnosti vychádza štvrťročne). Obidve periodiká sú kronikou Slovákov Békešskej Čaby a okolia a hrdo sa hlásia k ochrane čabianskeho slovenského nárečia. Aj preto býva časť článkov písaná v tomto nárečí.

Organizácia békeščabianskych Rumunov má 40 členov a okrem ortodoxného kostola nemajú inú vlastnú inštitúciu. Rumunskú kultúru, napr. hudbu, spev, tanec, si strážia a rozvíjajú na základe dohôd, ktoré uzatvárajú s kultúrnymi inštitúciami a umeleckými súborami mesta. Poliáci založili v roku 2000 kultúrny spolok, ktorý má okolo 150 členov, Poliakov aj Maďarov. Pri poľskej samospráve, ktorá disponuje vlastným sídlom, vyvíja činnosť Chopinov spevácky zbor. Nemci založili Kultúrny spolok Adolfa Starka (Uhrinová, 2018).

Používanie jazyka

V békeščabianskej evanjelickej cirkvi sa vyše 100 rokov, od roku 1717, počas bohoslužieb, pri cirkevných obradoch a v cirkevnej škole požívala ako vyučovací jazyk biblická čeština. Z rokovaní na presbyteriáte alebo obecnom dome sa viedli zápisnice v biblickej češtine, do ktorej postupne primiešavali prvky slovenského nárečia. Národnosti, ktoré dnes žijú v Békešskej Čabe používajú svoj materinský jazyk čoraz zriedkavejšie. Vo väčšine jazykových situácií dominuje maďarský jazyk. Rómovia používajú svoj jazyk výlučne medzi sebou, v rodine, kruhu priateľov, s ktorými v ňom komunikujú aj na verejnosti. Poľské mamičky sa snažia naučiť svoje deti po poľsky. Po poľsky sa komunikuje ešte na poľských podujatiach. Tieto programy sú aj oficiálne dvojjazyčné. Dvojjazyčná poľsko-maďarská je aj ich webová stránka, podobne bývajú dvojjazyčné aj pozvánky na poľské podujatia. Publikácie sú zväčša v maďarskom jazyku, ale v každom prípade obsahujú poľské resumé. S rumunským jazykom sa okrem kostola stretávame na trhu. Veľa predávajúcich sa z ekonomických dôvodov naučilo viacero rumunských slov a výrazov, ktoré sú potrebné pri obchodnej činnosti. Rumunský jazyk sa dostáva do úzadia aj v rodinách zväčša z dôvodu zmiešaných manželstiev. Tento proces sa odohráva aj v spoločenskej sfére.

Čabianski Slováci často rozosmiali sami seba aj Maďarov tým, že do svojej reči primiešavali maďarské slová, ktoré skloňovali podľa slovenského pravopisu. Výstižným príkladom takéhoto zmiešaného jazyka je ukážka z veršov čabianskeho ľudového básnika Jána Gerčiho.

„Kéz csokolom Mancika!
Ako, že sa máte?
Kcem vás elkisérovať...
Megengedujete?

-Igen!...ač sa ván takee
So mňou fáradovať-
Možte ma hin k hazáig
Ta elkisérovať.“

Používanie slovenského jazyka v Békešskej Čabe má v súčasnosti tri formy. Najrozšírenejšou formou je nárečie, ktoré používajú predovšetkým starší ľudia. Potom nasleduje spisovná slovenčina, ktorú používajú jazykovo vzdelaní a mladšia generácia. Používala ju aj katolícka cirkev pri svätých omšiach. Evanjelická cirkev používa popri nárečí a spisovnej slovenčine aj archaickú biblickú češtinu. V súčasnosti je spisovná slovenčina, resp. jej hovorená podoba jazykom slovenskej inteligencie, používa sa v škole na vyučovacích hodinách, na rôznych slovenských kultúrnych podujatiach. V poslednom období ja čoraz častejšie prítomná aj na politicko-spoločenských, vedeckých a propagačných národnostných programoch. Popritom sa slovenský jazyk ešte celkom nestratil ani v rodinách, aj keď jeho používanie je z generácie na generáciu stále menšie a menšie. Pozornosť si zasluhuje tendencia, ktorú vidieť u strednej a mladšej generácie, podľa ktorej sa stále viacerí snažia odovzdať svojim deťom (nostalgia, citová väzba, nárast trhovej hodnoty viacjazyčnosti) jazykové a kultúrne dedičstvo.

Slovenské nárečia, slovenský jazyk v Maďarsku skúmali/skúmajú mnohí jazykovedci, Výskumný ústav Slovákov od svojho založenia pokladá za svoju dôležitú úlohu výskumy v oblasti jazyka (pozri k tomu napr. Divičanová, 2004; Uhrinová, 2008, 2011; Žiláková, 2004a, 2004b). Treba spomenúť ešte práce, Márie Homišinovej, ktorá vo svojich sociologických výskumoch o slovenskej inteligencii (2003), rodine (2006) a o poslancoch slovenských samospráv v Maďarsku (v spoluautorstve s Ondrejovičom a Uhrinovou, 2013) venuje mimoriadnu pozornosť aj jazykovej komunikácii zo sociolingvistického aspektu. Používaním jazyka mládeže sa zaoberali Tünde Tušková (2016), Alžbeta Uhrinová (2017) a novšie autorský kolektív: Mária Homišinová, Jozef Výrost a Mária Ďurkovská (2018).

Viditeľný multikulturalizmus

Turisti alebo hostia, ktorí zavítajú do Békešskej Čaby, nevedia na prvý pohľad zistiť, že zavítali do viacnárrodnostného mesta, v ktorom okrem Maďarov žijú aj príslušníci ostatných 13 národností. Slovenských názvov či nápisov je však niekoľko, napr. dvojjazyčná slovensko-maďarská je zelená tabuľa s názvom mesta. Priamo v meste sú slovensky pomenované viaceré ulice a inštitúcie. Nápis na starých náhrobných kameňoch sú tiež slovenské a mnoho pamätných tabúl na počesť slovenských dejateľov alebo na pamiatku významných udalostí je dvojjazyčných. V meste sa nachádza ešte jedna dvojjazyčná maďarsko-poľská tabuľa a jedna v rumunskom jazyku. Webová stránka mesta je iba v maďarskom, anglickom a nemeckom jazyku. Stránky a informácie o národnostiach sa ťažko vyhľadávajú (nakolko na úvodnej webovej stránke samosprávy nefigurujú) a okrem Slovákov podávajú informácie o sebe iba v maďarskom jazyku. Skoršie vydané publikácie o meste sú väčšinou viacjazyčné. Popri maďarskom, anglickom, nemeckom jazyku má v nich mesto aj slovenčina a rumunský jazyk. Viacjazyčné nápisy sú bezpochyby potrebné, nakolko okrem praktických cieľov a viditeľného poukázania na multikulturalizmus majú pre národnosti žijúce v danom sídle aj symbolický odkaz. Tu žijúcim národnostným kolektívom, ako aj väčšinovému obyvateľstvu odkazujú, že daná národnosť tu stále žije, že svoj jazyk a kultúru považuje za hodnotu nielen ona sama, ale že ju potrebuje a uznáva aj väčšinový maďarský národ (Tušková, Uhrinová, 2018).

Záver

Na záver môžeme skonštatovať, že Békešská Čaba je aj v dnešných dňoch viacnárrodným, multikulturálnym sídlom. Jazykový, kultúrny a hospodársky potenciál Rómov, Poliakov, Nemcov, Rumunov a Slovákov a systém ich vzťahov spestrujú a obohacujú život mesta. Vedúci všetkých národností a mnohí ich členovia považujú za dôležité ochranu a rozvoj svojho jazyka, zachovanie tradícií, kultúry a svojej národnej identity, ako aj harmonické spolunažívanie medzi sebou navzájom, a samozrejme aj s maďarskou majoritou. Väčšina maďarských obyvateľov mesta považuje odlišnosť za hodnotu a prínos, aj keď mnohí majú k národnostiam ľahostajný, nezaujímavý prístup. Békešská Čaba je dobrým príkladom toho, ako môžu národnostiam pomôcť v ich rozvoji správne politické rozhodnutia, čiže tzv. pozitívna diskriminácia. Úprimný a tolerantný záujem väčšinovej spoločnosti a médií totiž môže vytvoriť pre národnosti spolu s ich aktívnou snahou a zodpovedným prístupom tie najlepšie podmienky pre ich rozvoj, pre zachovanie multikulturalizmu. Už zakladateľ štátu kráľ Štefan, ktorému mesto prednedávnom odhalilo sochu na rovnomennom námestí vo svojom *Poučení synovi Imrichovi*, ale aj ostatným generáciám ako prvý upozorňuje na to, že: „*Krajina jedných zvykov a jazyka je slabá a krehká.*“

Literatúra:

Békéscsabai 2011. évi népszámlálási adatok. [cit 12.01.2019]. Dostupné na internete:
<http://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=2011&ev2=&megye=&telepules=1220&kod=&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=mind&keyword=&page=50>

2011. évi Népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok. Szlovák. Ed. Gábor CSORDÁS. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2014, s. 136-147.

DIVIČANOVÁ, Anna. Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (Eds.). *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba, 16. – 17. októbra 2003. Békešská Čaba : VÚSM, 2004, s. 21-31.

GERČI, Ján. Kéz csókolom Mancika! In Gyula DEDINSZKY: A szlovák betű útja Békéscsabán / Cesta slovenskej litery na Čabe. Békéscsaba : Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának Tudományos Koordinációs Szakbizottsága, 1987, s. 22-23.

GOMBOŠ, Ján. *Slováci v južnej časti Dolnej zeme (Od konca 17. do konca 18. storočia)*. Výber z prameňov. / *Szlovákok a Dél-Alföldön (A 17. század végétől a 18. század végéig)*. Forrásválogatás. Békešská Čaba : VÚSM, 2008.

HAAN, Ľudovít. *Pametnosti Békeš-Čabánske / Pamätnosti békész-čabianske*. Prepis do súčasnej slovenčiny, vysvetlivky a doslov M. Kmeť. Békešská Čaba: Zväz Slovákov v Maďarsku – Slovenské gymnázium všeobecná škola a kolégium, 1991.

HAVASI, Márton. *Lengyel gyökerek, viszonyok és helyzetek Békésben*. Békéscsaba : Magyar-Lengyel Baráti Kulturális Egyesület, b. r.

HOMIŠINOVÁ, Mária. *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*. Békešská Čaba : VÚSM, 2003.

HOMIŠINOVÁ, Mária: *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku*. Békešská Čaba: VÚSM, 2006.

HOMIŠINOVÁ, Mária – ONDREJOVIČ, Slavomír – UHRINOVÁ, Alžbeta. *Poslanci slovenských národnostných samospráv v Maďarsku v reflexii sociolingvistického výskumu*. (výsledky dvoch volebných období 2002 – 2010). Békešská Čaba : VÚSM, 2013.

HOMIŠINOVÁ, Mária – VÝROST, Jozef – ĎURKOVSKÁ, Mária. *Spoločenskovedné súvislosti hovorenej slovenčiny mladej generácie Slovákov žijúcej v krajinách na Dolnej zemi (Chorvátsko, Srbsko, Rumunsko, Maďarsko)*. [online]. Košice : Centrum spoločenských a historických vied SAV Spoločenskovedný ústav, 2018. Dostupné na internete:
<https://www.svusav.sk/wp-content/uploads/2018/12/Spolo%C4%8Denskovedn%C3%A9-s%C3%BAvislosti-hovorenej-sloven%C4%8Diny.pdf>

CHLEBNICKY, Ján (Ed.). *Čabianska čítanka/ Csabai olvasókönyv*. Békešská Čaba : VÚSM, 1996, s.117.

JANKOVICH B., Dénes – ERDMANN, Gyula (Eds.). *Békéscsaba története*. Első kötet. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba: Békéscsaba Megyei Jogú Város, 1991.

KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. Békešská Čaba: VÚSM, 2010.

KMEŤ, Miroslav: *Krátke dejiny dolnozemských Slovákov I*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012.

KMEŤ, Miroslav – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta et al. *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba : VÚSM, 2018.

KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia / Fejezetek a magyarországi szlovákok 300 éves történetéből – különös tekintettel a 20. századra. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (Eds.). *Slovenský jazyk v Maďarsku / A szlovák nyelv Magyarországon II*. Békešská Čaba : VÚSM, 2008, s. 315-365.

LÁSIK, Michal. Šesťdesiat rokov békeščiabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia / A békéscsabai Szlovák Gimnázium, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium hatvan éve. In PECSENYA, Edit (Ed.). *Z pokolenia na pokolenie / Nemzedékről nemzedékre*. 60 rokov békeščiabianskej slovenskej školy v obrazoch / A békéscsabai szlovák iskola 60 éve képekben. Békéscsaba : Szlovák Gimnázium, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium, 2009, s. 9-34.

TUŠKOVÁ, Tünde. *Tematická bibliografia Čabianskeho kalendára 1920 – 1948, 1991 – 2012*. Repertórium. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012.

TUŠKOVÁ, Tünde. *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2016.

TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta. 300-ročná Békešská Čaba – jazyková krajina súboru podujatí. 2018. (rukopis)

UHRINOVÁ, Alžbeta. Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov/Szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemszögéből. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (Eds.). *Slovenský jazyk v Maďarsku / A szlovák nyelv Magyarországon. I*. Békešská Čaba : VÚSM, 2008, s. 92-223.

UHRINOVÁ, Alžbeta. *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku, 2011.

UHRINOVÁ, Alžbeta. Z jazykových autobiografií Slovákov v Maďarsku. In CHOCHOLOVÁ, Bronislava – MOLNÁR SATINSKÁ, Lucia – MÚCSKOVÁ, Gabriela (Eds.). *Jazyk a jazykoveda v pohybe II*. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 278-291.

UHRINOVÁ, Alžbeta. A valamikori szlovák településből többnemzetiségű, multikulturális város? Nemzetiségek Békéscsabán. In *Bárka*. Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 2018, roč. 26, č. 4, s. 59-64.

ŽILÁKOVÁ, Mária. *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Štúdie Opera Slavica Budapestinensia. Lingua Slavica. Cathedra Philologiae Slavicae. Budapest : ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2004a.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (Eds.). *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba, 16. – 17. októbra 2003. Békešská Čaba : VÚSM, 2004b, s. 433 – 445.